

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/123/23-26>

Faida İsəyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0003-1568-5885>
faida.isayeva@mail.ru

İngilis dilinin mənimsənilməsində oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinin əhəmiyyəti

Xülasə

Hamıya məlumdur ki, hazırkı müasir dövrdə ingilis dili dominant dildir və xarici dilin tədrisində bu dilin, yəni ingilis dilinin tədrisində üstünlük verilir.

İngilis dilini tədris edərkən əsasən dörd vərdiş və bacarığın mənimsənilməsi vacibdir. Bu vərdiş və bacarıqlar — yazı, oxu, danışma və dinləmə — xarici dilin tədrisinin tərkib hissələridir.

Hazırkı məqalədə də oxu bacarıqlarının mənimsənilməsi və xarici dilin tədrisində oxu vərdişlərinin və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsindən bəhs edilir.

Açar sözlər: *xarici dil, oxu bacarıqları, mətn, interaktiv fəaliyyət*

Faida İsəyeva

Azerbaijan State Pedagogical University
PhD in Philology
<https://orcid.org/0000-0003-1568-5885>
faida.isayeva@mail.ru

The Importance of Developing Reading Skills in Mastering the English Language

Abstract

It is well known that in the modern era, English is the dominant language, and the teaching of this language—namely, English—is given priority in foreign language education.

When teaching English, it is important to master four basic skills and abilities. These skills and abilities—writing, reading, speaking, and listening—are integral components of foreign language teaching.

This article also discusses the acquisition of reading skills and the development of reading habits and abilities in the teaching of a foreign language.

Keywords: *foreign language, reading skills, text, interactive activity*

Giriş

Oxu bacarıqlarının inkişafı vaxt və əhəmiyyətli resurslar tələb edir. Oxumağın müvəffəqiyyəti xarici dil öyrənmə müddətindən, test və tapşırıqların tezliyindən və istifadə olunan mətn nümunələrinin növündən asılıdır. Xarici dildə oxuyarkən oxucuların fərqli məqsədləri olur. Onlar əyləncə, məlumat və ya araşdırma üçün oxuya bilirlər. Məqsədin olması oxuculara xarici dil öyrənərkən motivasiyanı qorumağa və oxu bacarıqlarını, vərdişlərini inkişaf etdirməyə kömək edir. Oxumaq interaktiv prosesdir: oxucular öz həyat təcrübələrini mətndən əldə etdikləri məlumatlarla əlaqələndirirlər. Onlar mətndə baş verə biləcək hadisələri proqnozlaşdırmaq üçün öz həyat təcrübələrindən istifadə edə bilirlər (Rumelhart, 1980, pp. 33–58).

Tədqiqat

Oxu anlama oxucunun xarici dil mətninə dair sualları cavablandırmaq və onun haqqında yazılı və şifahi hesabatlar hazırlamaq qabiliyyətinə aiddir (Hudson, 1991, pp. 77–104). Oxu anlama hərflərdən sözlərə, sözlərdən cümlələrə və nəhayət cümlələrdən bütün mətnə doğru irəliləyir. Buna görə istənilən xarici dil mətninin anlaşılması üç səviyyədə baş verir: söz səviyyəsi, cümlə səviyyəsi və mətn səviyyəsi. Bundan əlavə, mətnin tam anlaşılması öyrənənin ümumi dünyagörüşündən və zəka səviyyəsindən asılıdır. Xarici dil mətnini oxuyarkən öyrənənlər mətndəki hadisələri real həyatla əlaqələndirə bilməlidirlər (Goodman, 1967, pp. 126–135).

Mətn söz və ya cümlədən daha böyük vahiddir. Mətnin yaranması üçün bir neçə cümlənin məna və qrammatik cəhətdən birləşməsi vacibdir. Xarici dildə mətn kimi qəzet və jurnallarda çap olunan məqalələr, hekayələr, şeirlər, müxtəlif məzmunlu məktublar və s. seçilə bilər. Hər bir mətn nümunəsi ilə işləmək xarici dil öyrənmək istəyənlər üçün fərqli təcrübədir, çünki onların hər birinin özünə-məxsus tərtibatı, lüğət tərkibi və qrammatik quruluşu olur. Buna görə də tövsiyə olunur ki, xarici dilin tədrisində düzgün planlama ilə hər bir mətn nümunəsindən istifadə olunsun.

Hekayə və ya qəzet materialını oxumaqdan və ya sadəcə hər hansı mətnə göz atmaqdan asılı olmayaraq, oxu bacarıqlarına yiyələnmək həm xarici dilin tədrisinə xidmət edir, həm də insanın ətrafındakı dünya ilə əlaqəsini gücləndirir. Yaxşı oxucu mətndəki hər bir cümləni və mətnin ümumi quruluşunu anlaya bilər. Onlar mətndəki ideyaları dərk edir, irəli sürülən arqumentləri izləyir və lazımı nəticələr çıxara bilirlər. Bununla əlaqədar olaraq, oxu bacarıqları yaxşı inkişaf etmiş xarici dil öyrənənlər asanlıqla həmin mətnlə bağlı tapşırıqları yerinə yetirə bilirlər (Grabe, 1991, p. 380).

Oxu vərdiş və bacarıqlarının mənimsənilməsi təkcə xarici dil daşıyıcılarının deyil, həm də uğurlu və ömürboyu mütləq ilə məşğul olacaq oxucuların sayının artması deməkdir. İnsan bir dəfə oxumağı sevib, öyrəşəndə bütün həyatı boyu mütləq ilə məşğul olur. Xarici dildə mütəmadi mütləq ilə məşğul olmaq dili öyrənənlərin söz ehtiyatının artmasına səbəb olur. Tədqiqatlar göstərir ki, oxunan mətnin anlaşılması oxucunun lüğət bazasından asılıdır. Daha çox söz ehtiyatına malik oxucular mətnləri daha sürətlə və düzgün anlayır, mətnlə bağlı tapşırıqları uğurla yerinə yetirirlər. Eyni zamanda, davamlı olaraq xarici dildə mütləq etmək, xüsusilə bədii ədəbiyyat oxumaq, oxucunun həyat təcrübəsini artırır. Xarici dili öyrənmək istəyənlər əsərdəki obrazlar və hadisələr əsasında təcrübə qazanır, real həyatlarında analoji hadisələrlə qarşılaşdıqda necə davranmalı olduqlarını əvvəlcədən bilirlər (Rigg, 1991, p. 30).

Xarici dilin tədrisi zamanı oxu iki yolla — intensiv oxu və ekstensiv oxu ilə həyata keçirilir. Intensiv oxu sinif şəraitində oxu vərdişlərinin və bacarıqlarının mənimsənilməsinə xidmət edir. Bu zaman xarici dil müəllimləri tədris edilən dilin fonetik quruluşunu, leksikasını və qrammatikasını qısa və aydın şəkildə əks etdirən, çox da uzun olmayan mətnlərdən istifadə edirlər. Mətnləri seçərkən müəllimlər ehtiyatlı olmalı və sinfin bilik səviyyəsini nəzərə almalıdırlar (Sternberg, 1983, p. 880).

Intensiv oxu üçün xarici dil müəllimləri iki növ mətn — açıqlayıcı və hekayə mətnlərindən istifadə edə bilirlər. Açıqlayıcı mətnlərdə hər hansı fakt və həmin faktla bağlı arqumentlər irəli sürülür. Bu cür mətnlər esselərdən, ensiklopediyalardan və dərsliklərdən seçilə bilər. Ən geniş yayılmış açıqlayıcı mətn növü qəzet və jurnallarda çap edilən məqalələrdir. Hekayə mətnlərinin müəyyən süjeti olur, burada obrazlar iştirak edir və hadisələr təsvir edilir. Hekayə mətn kimi müəllimlər xarici dildə mif, əfsanə, nağıl və hekayələrə müraciət edə bilirlər. İstər açıqlayıcı, istərsə də hekayə mətni seçərkən müəllim sinfin səviyyəsini və maraq dairəsini nəzərə almalıdır. Mətnlər sinfin diqqətini nə qədər çox cəlb etsə, dərs bir o qədər uğurlu keçər.

“Ekstensiv oxu” terminini ilk dəfə məşhur dilçi alim Harold Palmer işlətməmişdir (Palmer, 1998, p. 44). Onun intensiv oxudan əsas fərqi ondan ibarətdir ki, sinif mühitində deyil, sinifdən kənar şəraitdə həyata keçirilir. Məsələn, xarici dili daha dərinlən öyrənmək istəyən şəxs həmin dildə bədii ədəbiyyat nümunəsini evində və ya kitabxanada, istədiyi vaxt və müddətdə oxuya bilər. Ekstensiv oxu əsasən əyləncə məqsədi daşıyır və oxucunun maraq və bilik səviyyəsinə uyğun olaraq onun özü tərəfindən seçilir. Ekstensiv oxu öyrənənlərin xarici dildəki söz ehtiyatını, qrammatik və fonetik biliklərini dərinləşdirir, dünyagörüşünü genişləndirir. Məhz bu səbəbdən xarici dil müəllimləri ekstensiv oxuya xüsusi əhəmiyyət verməlidirlər.

Oxu bacarıqlarının təsnifatı dəqiq verilməyə də, dilçilər bu bacarıqların sayını artırıb azalatsa da, bəzi oxu bacarıqları hər kəs tərəfindən qəbu edilir. Xarici dilin tədrisində bu oxu bacarıqlarının və vərdişlərinin mənimsənilməsi vacib hesab olunur. Bu oxu bacarıqlarına nəzər yetirək (Boyles, 2012, pp. 36-41):

1. **Gözdən keçirmək** – Gözdən keçirmək əsas ideyanı anlamaq üçün mətnin sürətli oxunmasıdır. Bu bacarıqdan mətnlə bağlı ümumi suallara cavab tapmaq lazım gəldikdə, xarici dil öyrənənlərdə özünə əminlik və mətndəki bütün sözləri bilməyə belə, mətni anlamağın mümkün olduğuna inam yaratmaq məqsədilə istifadə olunur.
2. **Axtarmaq** – Bu oxu bacarığı xüsusi informasiyanın əldə edilməsi üçün mətnin sürətli oxunmasını ehtiva edir. Bu zaman gözlər sürətlə hərəkət edir və qısa zaman ərzində lazımı məlumat əldə edilməyə çalışılır. Axtarmaq bacarığından ad, vaxt, simvol, ifadə və ya misal kimi xüsusi məlumat öyrənilməli olduğu istifadə edilir.
3. **Detallı oxumaq** – Bu bacarıq mətnin məzmununun mümkün qədər tam dərk olunması üçün diqqətlə oxunmasını nəzərdə tutur. Bu zaman mətndəki hər bir sözə, söz və cümlələr arasındakı mənə və qrammatik əlaqələrə diqqət yetirilməlidir. Gözdən keçirmək (*skimming*) və Axtarmaq (*scanning*) oxunun sürətlə yerinə yetirilməsini tələb etdiyi halda, Detallı oxu (*detailed reading*) oxunun yavaş və diqqətlə aparılmasını, mətndəki hər bir incə məqamın nəzərə alınmasını tələb edir.
4. **Nəticə çıxarmaq** – Oxucu bu bacarıqdan istifadə edərək xarici dildə oxuduğu mətnin əsas ideyasını və müəllifin mətni yazmaqda məqsədini anlamağa çalışır.
5. **Kontekstdən mənanı anlamaq** – Kontekstdən mənanı anlamaq o deməkdir ki, biz hər hansı sözün mənasını bilməsək belə, mətndəki digər sözlərin, cümlələrin, xüsusilə həmin sözün əvvəlində və sonundakı sözlərin, eləcə də işlədiyi cümlə və abzasın köməyi ilə mənanı anlaya bilirik.
6. **Mətnin quruluşunu anlamaq** – Bu bacarığın köməyi ilə oxucular mətndə nə ilə qarşılaşacaqlarını və mətnin hansı hissəsində nədən bəhs ediləcəyini asanlıqla bilirlər. Bu bacarığın inkişaf etdirilməsi daha sonra xarici dildə yazı bacarıqlarının inkişafına da müsbət təsir göstərir.
7. **Proqnozlaşdırmaq** – Qeyd edildiyi kimi, xarici dildə oxu zamanı önəmli məqamlardan biri də oxucunun həyat təcrübəsi, dünyagörüşü və ümumi intellekt səviyyəsidir. Məhz bunların köməyi ilə oxucu xarici dildə oxuduğu mətndə nələrdən bəhs oluna biləcəyini qabaqcadan təxmin edə bilər. Dünyada baş verən siyasi hadisələrdən xəbərdar olmaq siyasi mövzulu qəzet və ya jurnal məqalələrinin oxunmasını və anlaşılmasını asanlaşdırır (Nation, 2006, p. 80).

Oxu ilə bağlı bəhs edilməli olan mühüm məqamlardan biri də oxunun növləridir. Oxunun əsas iki növü var: **ucadan oxu** və **səssiz oxu**. Bu iki növün hər birinin özünəməxsus üstünlükləri var və hər biri fərqli bacarıqların inkişafına xidmət edir.

Ucadan oxu

Ucadan oxu vasitəsilə xarici dil öyrənənlər düzgün və dəqiq oxumağı öyrənirlər. Oxunun öyrənilməsi ilk vaxtlarda tələffüz, artikulyasiya və vurğudakı səhvlər önəmli deyil. Tədris prosesi irəlilədikcə bu səhvlər müəllimin dəstəyi ilə aradan qaldırılır. Ucadan oxu zamanı qulaqlar, gözlər və ağız koordinasiya şəkildə işləyir.

Ucadan oxunun əsas məqsədləri bunlardır:

1. Öyrənənlərə xarici dildə düzgün tələffüz, artikulyasiya, intonasiya, vurğu və ritmi öyrətmək.
2. Öyrənənlərin söz, ifadə və cümlələri şifahi nitqdə işlətmə bacarığını müəyyən etmək.
3. İfadəli oxumağı öyrətmək.
4. Öyrənənləri effektiv səssiz oxuya hazırlamaq (Malinka, 2006, p. 43).

Ucadan oxunu mənimsətmək üçün müəllim əvvəlcə ucadan oxu üçün əlverişli və sinfin bilik, bacarıq və maraq səviyyəsinə uyğun mətn nümunəsi seçir. Daha sonra müəllim bütün tələffüz qaydalarına əməl edərək, düzgün ritm və vurğu ilə həmin mətni ucadan oxuyur. Müəllimdən sonra xarici dil öyrənənlər eyni qaydaları gözləməklə mətni oxumağa çalışırlar.

Öyrənənlərin ilkin səhvləri tədrisən düzəldilir. Onlar öyrənmənin təbii üsulu olan təqlid vasitəsilə düzgün ucadan oxumağı öyrənirlər. Bununla belə, öyrənənlərin müəllimi təqlid edərək sözbəsöz ucadan oxumaları qısa müddətdə effektiv olsa da, uzunmüddətli nəticə vermir. Daha dayanıqlı və müsbət nəticələr üçün xarici dil öyrənənlərə mətnlə bağlı suallar verilməli, tələffüzün inkişafına yönəlmiş tapşırıqlar yerinə yetirilməlidir. Zəif tələbələrə xüsusi diqqət göstərilməli, başlanğıc mərhələdə oxu sürətinə çox önəm verilməməlidir. Mütəmadi ucadan oxu məşqləri nəticəsində öyrənənlər daha səlis, axıcı və sürətli oxumağa başlayırlar (Short & Echevarria, 2004, pp. 16–20).

Səssiz oxu

Ucadan oxu ilə yanaşı, böyük əhəmiyyətə malik olan digər oxu növü səssiz oxudur. Xarici dil öyrənmək istəyənlər müəllim tərəfindən səssiz oxuya təşviq edilməlidirlər. Çünki səssiz oxu anlamağa xidmət edir və təhsilin yuxarı pillələrində əsasən bu növdən istifadə olunur.

Səssiz oxu müstəqil oxu kimi də qiymətləndirilir, çünki bu zaman xarici dil öyrənənlər rahat şəkildə, fərdi olaraq mətni oxuyurlar. Onlara heç kim nəzarət etmir və səhvlərini düzəltmir. Oxucular tələffüz barəsində narahat olmur, yalnız mətni anlamağa fokuslanırlar. Başqa sözlə, səssiz oxuda sözün tələffüzü deyil, mənasının anlaşılması əsasdır (Canagarajah, 2006, p. 33).

Nəticə

Baxmayaraq ki, xarici dilin tədrisində oxu bacarığı reseptiv və passiv hesab edilir. Lakin oxu vərdislərinin və bacarıqlarının mənimsənilməsinin xarici dilin tədrisindəki əhəmiyyəti və rolu təkzib edilməzdir. Bu mövzuyla bağlı oxşar tədiqaqatlarla eyni nəticəyə gəlinir ki, xarici dilin effektiv tədrisi üçün oxu bacarıqlarından başlamaq məqsədə müvafiq olar.

Ədəbiyyat

1. Boyles, N. (2012). Closing in on close reading. *Common Core: Now What?*, 70(4), 36–41.
2. Canagarajah, A. S. (2006). TESOL at forty: What are the issues? *TESOL Quarterly*, 40(1), 9–34.
3. Goodman, K. S. (1967). Reading: A psycholinguistic guessing game. *Journal of the Reading Specialist*, 6(1), 126–135.
4. Grabe, W. (1991). Current developments in second language reading research. *TESOL Quarterly*, 25(3), 375–406.
5. Hudson, T. (1991). A content comprehension approach to reading English for science and technology. *TESOL Quarterly*, 25(1), 77–104.
6. Malinka, N. (2006). Fun with storytelling. In V. Whiteson (Ed.), *New ways of using drama and literature in language teaching* (pp. 41–42).
7. Nation, I. S. P. (2006). How large a vocabulary is needed for reading and listening? *Canadian Modern Language Review*, 63(1), 59–82.
8. Palmer, H. E. (1968). *The scientific study and teaching of languages*. Oxford University Press.
9. Rigg, P. (1991). Whole language in TESOL. *TESOL Quarterly*, 25(3), 521–542.
10. Rumelhart, D. E. (1980). Schemata: The building blocks of language. In R. J. Spiro, B. Bruce, & W. Brewer (Eds.), *Theoretical issues in reading comprehension* (pp. 33–58). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
11. Short, D., & Echevarria, J. (2004). Teacher skills to support English language learners. *The Best of Educational Leadership*, 16–20.
12. Sternberg, R. J., & Powell, J. S. (1983). Comprehending verbal comprehension. *American Psychologist*, 38(8), 878–893.

Daxil oldu: 18.06.2025

Qəbul edildi: 12.09.2025